

JAKUB POTULSKI ▶

Problemy współczesnej modernizacji Rosji

Jednym z kluczowych słów, które pojawiły się w ostatnich latach w rosyjskim politycznym dyskursie jest termin modernizacja. Został on upowszechniony przez Dymitra Miedwiediewa, który podczas swojej prezydentury uczynił z niego kluczowy element budowy swojego wizerunku i swojego programu dalszego rozwoju Rosji. Dlatego też w ostatnich latach pojęcie modernizacji stało się przedmiotem sporów i dyskusji toczących się wewnątrz elit rządzących, a także wśród opozycji, akademików, publicystów i komentatorów politycznych. Wszyscy oni są zgodni co do tego, iż współczesnej Rosji potrzebna jest jakaś forma modernizacji, gdyż bez niej Rosja będzie skazana na zepchnięcie na peryferia świata. Jeżeli chce ona zachować swoją pozycję międzynarodową musi stać się innowacyjna i konkurencyjna, a będzie to tylko dzięki modernizacji kraju.

Pojęcie modernizacji pojawiło się w literaturze jako element analizy procesów przejścia, czy też rozwoju społeczeństwa od tradycyjnego do industrialnego). Obecnie termin modernizacja zmienia swoje znaczenie, gdyż wiąże się obecnie z przejściem od społeczeństwa nowoczesnego (przemysłowego), ku społeczeństwu ponowoczesnemu (informacyjnemu). W tym kontekście wartościami „tradycyjnymi” stają się wartości epoki industrialnej: naród, państwo, suwerenność itp.

We współczesnym świecie zaobserwować możemy gwałtowne zmiany społeczne wywołane procesami globalizacji oraz przechodzenia najbardziej rozwiniętych krajów świata od tzw. społeczeństwa przemysłowego (II fali) do społeczeństwa informacyjnego (III fali). Jest to rewolucyjna

zmiana cywilizacyjna podobna do tej, jaka miała miejsce przy rozpadzie porządku feudalnego i kształtowaniu się porządku industrialnego. Doświadczenia historyczne wskazują, iż kraje, które jako pierwsze zaadoptują się do nowego sposobu funkcjonowania mogą osiągnąć dużą przewagę nad innymi państwami, a tym samym będą w stanie kumulować profity wynikające z ukształtowania się cywilizacji informacyjnej. Kraje, które nie będą w stanie przeprowadzić odpowiednich zmian zostaną zepchnięte na drugi plan. Dlatego też jednym z głównych problemów i wyzwań, które stoją przed współczesnymi decydentami politycznymi, zwłaszcza w krajach rozwijających się, jest jak przeprowadzić konieczne zmiany społeczne, polityczne i ekonomiczne by nie stracić dystansu do światowej czołówki najwyższej rozwiniętych państw.

Pojęcie modernizacja jest dziś nieodłącznie związane z koniecznością budowy innowacyjnego społeczeństwa, które będzie w stanie rywalizować na globalnym rynku, w ramach „gospodarki opartej na wiedzy”. Modernizacja XXI w. to próba dostosowania się do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Obecna popularność pojęcia modernizacji wynika z faktu, iż wszystkie współczesne społeczeństwa stoją w obliczu wewnętrznych, regionalnych i globalnych wyzwań i zagrożeń wynikających z globalizacji świata, szybkiego rozwoju technologii i pojawienie się nowych zagrożeń cywilizacyjnych na skalę światową. Za główne cele obecnej modernizacji uważa się zapewnienie bezpieczeństwa kraju i społeczeństwa, zapewnienia skutecznego funkcjonowania jego struktur, podniesienie poziomu życia obywateli, zapewnienie konkurencyjności państwa i przedsiębiorstw na globalnym rynku. Dla większości współczesnych liderów politycznych głównym problemem staje się zatem kwestia innowacyjności gospodarki i kapitału ludzkiego, jako podstawowych elementów zwiększających konkurencyjność państwa, a tym samym zwiększających jej rolę gospodarczo-polityczną w świecie. Zwiększenie konkurencyjności jawi się jako główny cel modernizacji technologicznej, gospodarczej i socjokulturowej¹.

We współczesnej Rosji w centrum zainteresowania społeczeństwa znajdują się problemy transformacji kraju i społeczeństwa związane z odejściem od dotychczasowego modelu rozwojowego i koniecznością przejścia

---

¹ Н.И. Лапин, *Социокультурные факторы Российской стагнации и модернизации*, „Социологические исследования” 2011, nr 9, s. 4.

do innowacyjnego typu rozwoju, co, jak się uważa, wymaga kompleksowej modernizacji kraju. Współczesna rosyjska dyskusja wokół konieczności modernizacji kraju i dogonienia krajów lepiej rozwiniętych nie jest pierwsza w historii Rosji. Problemy modernizacji kraju były poruszane i w okresie rządów Piotra I, i Aleksandra II, i w okresie rządów Mikołaja II, kiedy premierem był Piotr Stołypin, i po przejęciu władzy przez bolszewików w 1917 r., i w latach osiemdziesiątych XX w. Jest to zatem jeden z „tradycyjnych” obszarów dyskusji i sporów politycznych w Rosji. Dlatego też podkreśla się, iż stawiając sobie za cel zapewnienie Rosji technologicznego, społecznego, ekonomicznego i socjalno-politycznego rozwoju władze kraju powinny pamiętać o problemach i błędach, które pojawiły się w przeszłości przy próbach realizacji modernizacyjnych projektów².

Pojawia się pytanie co współczesne rosyjskie elity polityczne rozumieją pod pojęciem modernizacji, a także jaki jest stosunek obecnego prezydenta Władimira Putina, czy też raczej tandemu Putin – Miedwiediew, do problematyki modernizacji kraju. Odpowiadając na te pytania można będzie podjąć próbę odpowiedzi na pytanie w jakim kierunku w najbliższym czasie będzie się rozwijała Rosja. Początek trzeciej kadencji Władimira Putina skłania do zadawanie pytań, w jakim kierunku będzie się w najbliższym czasie rozwijać Rosja? Jaki będzie kurs polityczny prezydenta Władimira Putina w najbliższych latach? Z uwagi na kluczową rolę państwa w systemie politycznym Rosji i jego znaczenie jako najważniejszego podmiotu polityki głównym pytaniem odnośnie współczesnej rosyjskiej modernizacji jest pytanie o to jakiej modernizacji chce Kreml i na jakie reformy wewnętrzne się zdecyduje?

Dla Rosji aktualne są przede wszystkim dwa problemy: podniesienie poziomu życia obywateli państwa do średniego poziomu życia krajów europejsko-rosyjskiego megaregionu, oraz przywrócenie Rosji znaczenia w sferze międzynarodowej. Modernizacja kraju – jeżeli zostanie przeprowadzona – powinna pozwolić Rosji skutecznie odpowiedzieć na stojące przed nią wyzwania. We współczesnej Rosji nikt nie kwestionuje konieczności modernizacji kraju i większość polityków zdaje sobie sprawę z faktu,

---

² С.А. Ланцов, *Модернизация России: исторический опыт и современные проблемы*, [w:] *Модернизация и политика: традиции и перспективы России. Политическая наука* Ежегодник. 2011, ред А.И. Соловьев, Москва 2011, s. 6.

iz dotychczasowe wyznaczniki międzynarodowej pozycji Rosji, takie jak surowce naturalne i broń atomowa nie są już wystarczającą podstawą dla utrzymania międzynarodowego znaczenia kraju, który bez modernizacji gospodarczej i społecznej może zostać w krótkim czasie zepchnięty na peryferie światowej gospodarki i polityki. W dyskursie dotyczącym przyszłości kraju dominuje przekonanie o braku alternatyw dla modernizacji³.

To że współczesnej Rosji potrzebna jest modernizacja nie budzi wątpliwości rosyjskich polityków i elit społeczno-gospodarczych, niezależnie od ich poglądów politycznych. Gospodarcza i municypalna infrastruktura państwa są słabo rozwinięte, uzależnienie od eksportu gazu ziemnego, ropy naftowej i innych surowców naturalnych budzi zaniepokojenie i uważane jest za niepożądane, a w dłuższej perspektywie za groźne dla kraju (szczególnie w przypadku odwrócenia się trendu wzrostu cen na surowce energetyczne). Brak ekonomicznej dywersyfikacji i rozwoju przemysłu wysokich technologii powoduje, iż Rosji trudno jest rywalizować na globalnym rynku, a tym samym utrzymać status wielkiego mocarstwa. Władze rosyjskie obawiają się zepchnięcia Rosji w globalnej ekonomii jedynie do roli zaplecza surowcowego dla krajów, takich jak Unia Europejska, czy też Chiny, w których koncentrować się będzie produkcja przemysłowa i rozwój wysokich technologii. Za ograniczeniem znaczenia roli kraju w światowej gospodarce postępować będzie ograniczenie jej znaczenia politycznego na arenie międzynarodowej. Powszechnie znane są także problemy, które Rosja musi rozwiązać jeżeli chce dokonać modernizacji kraju. Przyjmuje się, iż społeczeństwo rosyjskie dysponuje odpowiednim kapitałem kulturowym aby stać się społeczeństwem innowacyjnym. Za barierę, która nie pozwala wykorzystać istniejącego potencjału, uważa się, po pierwsze, brak odpowiednich rozwiązań instytucjonalnych, które ułatwiałyby działalność innowacyjną, godziły sprzeczne interesy aktorów społecznych i wyznaczały kierunki społeczno-ekonomicznego rozwoju kraju; po drugie, woluntarystyczny stosunek do prawa, brak jego poszanowania nie tylko przez obywateli ale przede wszystkim przez instytucje powołane do ochrony porządku prawnego i obywateli; i po trzecie, brak rozwiniętego społeczeństwa obywatelskiego, czyli niski poziom rozwoju samorządów

---

³ Д.В. Ефременко, *В поисках модернизационных ориентиров в эпоху междуцарствия модерна*, „Политическая наука” 2012, nr 2, s. 25–27.

lokalnych i ogólnie rzecz ujmując lokalnego zarządzania, pozwalających sprawniej i skuteczniej zarządzać problemami miejscowymi⁴

Tak więc istnieje konsensus, co do konieczności modernizacji kraju, istnieją natomiast duże rozbieżności, co do jej charakteru, tempa i zakresu. Problemem i punktem spornym jest zatem sposób rozumienia tego pojęcia i postrzegania tego, co należy w Rosji zmienić pod hasłem modernizacji kraju. Różne grupy polityczne wkładają w ten termin odmienne znaczenia. Ogólnie mówiąc, w Rosji można wskazać na dwa podstawowe sposoby rozumienia i pojmowania modernizacji. Konserwatywnie nastawiona część elit polityczno-gospodarczych podkreśla, iż wydarzenia lat dziewięćdziesiątych i okres rządów Borysa Jelcyna dowodzą, iż w warunkach rosyjskich przenoszenie wzorów europejskich, a zwłaszcza wzorców modernizacji politycznej prowadzącej do demokratyzacji, indywidualizacji i rozproszenia władzy są zagrożeniem dla stabilności państwa. Dlatego też centralną rolę w procesach modernizacji powinno odgrywać silne państwo, zdolne kontrolować procesy społeczne i gospodarcze. Zwolennicy takiej koncepcji uważają ponadto, iż dla zachodnich inwestorów nie liczy się charakter reżimu politycznego w kraju, ale przede wszystkim jego stabilność, a tą stabilność może zapewnić w Rosji tylko silne państwo. Jest ono w stanie zapewnić przyciągnięcie do Rosji inwestorów i nowoczesnych technologii oraz ich właściwe wykorzystanie w przemyśle. Grupy te uważają, iż implementacja w Rosji nowoczesnych technologii, takich jak np. technologie informacyjne, jest konieczna dla osiągnięcia poziomu, który pozwoli Rosji rywalizować w globalnym świecie, ale powinna służyć w pierwszej kolejności modernizacji armii, państwowego sektora gazowo-naftowego, które są lepiej przygotowane do ich absorpcji i potrafią je lepiej spożytkować na rzecz unowocześnienia kraju niż sektor prywatny. Konserwatywna część elit władzy zdając sobie sprawę z konieczności modernizacji ekonomicznej i technologicznej kraju obawia się jej politycznych i społecznych kosztów. Potencjalnych „ofiar” modernizacji jest wiele: państwowa biurokracja, nieefektywne przedsiębiorstwa i wiele osób, które prosperują dzięki nim, państwowe monopole. Przy czym warto nadmienić, iż obawy te są często wyolbrzymiane przez przedstawicieli politycznych elit, które mają osobisty interes w utrzymaniu istniejącego *status quo*. Dla konserwatyw-

---

⁴ Н.И. Лапин, *op.cit.*, s. 5.

nych przedstawicieleli elit politycznych, których przedstawicielem jest, jak się wydaje, Władimir Putin, najbardziej optymalny byłby zatem wariant modernizacji bez demokratyzacji, tj. modernizacja ekonomiki pozwalająca na efektywne konkurowanie na światowych rynkach i utrzymanie pozycji mocarstwa, i jak najmniejsza ilość zmian politycznych naruszających istniejące struktury władzy i zasady rządzenia państwem⁵.

Te konserwatywnie nastawione grupy wśród rosyjskich elit politycznych zdają sobie sprawę z faktu, iż uzależnienie rosyjskiego państwa od cen ropy naftowej i gazu powinno zostać zredukowane, a życie społeczno-gospodarcze zmodernizowane ale jednocześnie obawiają się, że polityczna cena tej modernizacji może okazać się zbyt wysoka. Preferują one etatystyczną wersję modernizacji kraju, zgodnie z którą państwo jest podstawowym instrumentem modernizacji odgrywającym dominującą rolę w mobilizacji zasobów niezbędnych dla przeprowadzenia zmian, inicjatorem i motorem modernizacji. Co ciekawe, za taką wersją modernizacji opowiadają się nie tylko zwolennicy paternalistycznych stosunków władzy i prezydentury Władimira Putina ale także politycy uchodzący za liberałów, jak np. Anatolij Czubajs, którzy są przeświadczeni o możliwości przeprowadzenia modernizacji „od góry”, w ramach tradycyjnego dla Rosji modelu „paternalistycznego państwa”, kiedy to państwo weźmie odpowiedzialność za procesy ekonomicznej modernizacji, a jej przeprowadzenie wpłynie na rozwój klasy średniej, a tym samym na modernizację polityczną i społeczną państwa⁶. W tej formule państwo przyjmując formułę „kapitalizmu państwowego”, wykorzystywanego chociażby przez „azjatyckie tygrysy”, bierze na siebie odpowiedzialność za rozwój gospodarczy, za którym będzie szła modernizacja polityczna i społeczna.

Zachowawcze rosyjskie elity władzy, a także część konserwatywnie nastawionych elit społecznych podkreślają, iż wydarzenia lat dziewięćdziesiątych i rządy Borysa Jelcyna dowodzą, iż gwałtowna i niekontrolowana modernizacja kraju mogłaby przynieść więcej szkód niż pożytku dla kraju. Jest to dość powszechna wśród rosyjskich elit ocena niebezpieczeństw związanych z procesem modernizacji politycznej i ekonomicznej kraju.

---

⁵ W. Laqueur, *Moscow modernization dilemma*, „Foreign Affairs” 2010, vol. 89, nr 6, s. 156.

⁶ Д.В. Ефременко, op.cit, s. 28.

Uważa się, iż głębokie demokratyczne reformy (określane jako „polityczna modernizacja”) są ryzykowne ze względu na rozmiar Rosji, społeczną różnorodność, kondycję polityczną i ekonomiczną oraz federalną strukturę kraju. Przejście na poziomie organizacji państwa od formuły imperialnej do federalnej oraz na poziomie mechanizmów władzy od autorytaryzmu do demokracji jest w przypadku Rosji obarczone wysokim ryzykiem niestabilności. Brak silnej władzy spajającej różnorodne grupy społeczne i regiony kraju, przy braku tradycji demokratycznych i związanych z nimi wartości i zachowań, powoduje, iż istnieje silne ryzyko, iż modernizacja polityczna mogłaby prowadzić do anarchizacji życia społeczno-politycznego. Dlatego też uważa się, iż modernizacja polityczna Rosji będzie procesem trudnym oraz przewlekłym i powinna być przeprowadzona z zachowaniem dużego „marginesu bezpieczeństwa”, który może zapewnić tylko modernizacja odgórna przeprowadzona przez centrum polityczne na Kremlu. Rosja potrzebuje czasu oraz znacznych nakładów ekonomicznych i politycznych aby utrzymać kurs na modernizację zanim jej efekty ujrzą światło dzienne. Reformy polityczne wymagają cierpliwości zarówno ze strony społeczeństwa, jak i aktorów politycznych, a także konsensusu, co do obranego kierunku rozwoju⁷. Dlatego też wśród konserwatywnej części elit polityczno-społecznych dość powszechnie przyjmuje się, iż głównym aktorem politycznym mogącym przeprowadzić skuteczną modernizację kraju pozostaje państwo zdominowane przez biurokratyczno-biznesową oligarchię skupioną wokół osoby Władimira Putina, jako niekwestionowanego lidera państwa. W tym wypadku Władimir Putin jawi się jako patron takiej koncepcji rozwoju kraju. Paternalistyczny model rozwoju pod kierunkiem silnego przywódcy jest tym bardziej atrakcyjny dla konserwatywnych elit społecznych, gdyż obawiają się one społeczno-kulturowych konsekwencji modernizacji, a zwłaszcza utraty narodowych tradycji i niezależności państwowej. W tym wypadku silna władza jawi się jako strażnik tradycyjnych wartości, czyli w tym wypadku tych, które związane są z epoką przemysłową. Takie postacie, jak np. Dymitr Rogozin, czy też Natalia Narocznickaja w Rosji (a w USA np. Patrick Buchanan) kry-

---

⁷ Por. I. Busygina, M. Filippov, O. Shvetsova, *Risks and constraints of political modernisation in Russia: the federal problem*, „Perspectives on European Politics and Society” 2011, vol. 12, nr 1, s. 1–12.

tykują „europejski postmodernizm” uważając za największe zagrożenie wielokulturowość, feminizm, homoseksualizm, globalizm, a więc te zjawiska podważają wartości związane z życiem religijnym, rodzinnym, patriotyzmem i poczuciem przynależności do grupy narodowej. Stąd też teza, że Rosja powinna pozostać w świecie nowoczesności, gdyż modernizacja wiodąca ku ponowoczesności wywoła chaos społeczny. Liderzy „systemowej opozycji” z KPFR także wspierają model „konserwatywnej modernizacji”, która nie doprowadziłaby do radykalnych zmian systemu socjalno-ekonomicznego i politycznego⁸.

Druga grupa wśród rosyjskich elit politycznych, która opowiada się za głębszą i szybszą modernizacją na wzór zachodnioeuropejski, postuluje szybsze i bardziej śmiałe reformy, nie tylko ekonomiczne, ale też i polityczne. Grupa ta, składająca się z przedstawicieli biznesu i rosyjskich liberałów, może nie przewiduje szybkiego wprowadzenia w Rosji systemu politycznego na wzór krajów zachodnioeuropejskich, ale domagają się wykonania pewnych zmian zmieniających Rosję właśnie w tym kierunku. Zwracają oni uwagę, iż dotychczasowe niepowodzenia modernizacji kraju wynikają z faktu, iż była ona ograniczona jedynie do kilku politycznych projektów bądź działów gospodarki. Brak całościowej modernizacji utrudnia rozwój nowoczesnych działów gospodarki. Rosyjski przemysł i rządząca nim państwowa biurokracja nie są w stanie skutecznie dokonać absorpcji nowoczesnych technologii i wykorzystać ich do rozwoju kraju. Osoby określane umownie jako „liberałowie” zwracają przy tym uwagę, iż Rosja nie będzie w stanie przyciągnąć zagranicznych inwestorów dopóki nie będą oni mieli gwarancji tego, iż oni, jak i ich interesy są chronione przez prawo. Wymaga to istnienia niezależnej od Kremla władzy sądowniczej, a także zmniejszenia poziomu wpływów różnorodnych służb bezpieczeństwa na komercyjną działalność przedsiębiorców. Generalnie rzecz biorąc stworzenie dobrego klimatu dla biznesu w Rosji wymaga też zmniejszenia poziomu napięć pomiędzy Rosją a światem zewnętrznym. Podkreślają przy tym, iż tradycyjny dla Rosji model „modernizacji odgórnej” może być efektywny w przypadku zaprowadzenia porządku i spokoju wewnątrz kraju, a w ramach modelu nie da się wypracować kreatywności niezbędnej dla rywa-

---

⁸ Por. Г.А. Зюганов, *Консервативная модернизация*, www.kpfr.ru/party_live/77686.html

lizacji w globalnej gospodarce informacyjnej⁹. Zgodnie z takim punktem widzenia przyspieszenie modernizacji kraju może nastąpić jedynie dzięki wykorzystaniu kreatywnego potencjału społeczeństwa obywatelskiego i odejścia od państwowego paternalizmu. Przecistawiając się wizji autorytarnej modernizacji „z góry”, opowiadają się za demokratyczną modernizacją „z dołu”, której podstawą będzie inicjatywa ze strony biznesu i społeczeństwa obywatelskiego nastawionych na ekonomiczną i polityczną konkurencyjność, na demokratyzację, na przeobrażenie podstawowych wartości kultury narodowej w stronę bardziej nowoczesnych i produktywnych wartościach.

Szczególną rolę w rozwoju koncepcji modernizacji „od dołu” odegrał rosyjski „think-tank” Институт Современного Развития (ИНСОР), który uważano za zaplecze intelektualne dla Dymitra Miedwiediewa, a także dla innych „systemowych liberałów”. Eksperti instytutu postrzegali państwowy paternalizm jako główną przeszkodę na drodze do modernizacji państwa. Grupa „systemowych liberałów” zorientowanych głównie na trzeciego Prezydenta Rosji podkreślała konieczność odejścia od putińskiej „werykalizacji władzy” na rzecz liberalizacji politycznego reżimu Rosji, jako koniecznego elementu dla wszelkich prób reform i rozwoju państwa¹⁰. Zwolennicy bardziej radykalnej modernizacji kraju uważają, iż współczesna Rosja charakteryzuje się takimi cechami, jak prymitywna gospodarka oparta na surowcach, chroniczna korupcja, paternalizm, brak inicjatywy, deficyt nowych idei, nierozwiązane problemy społeczne, niski poziom dyskusji politycznych. Modernizacja ma przynieść Rosji wprowadzenie jej na nowy, wyższy stopień rozwoju cywilizacyjnego i przywrócić jej znaczące miejsce w świecie¹¹.

W okresie kiedy na najwyższych szczeblach władzy rosyjskiej ukształtował się tandem Miedwiediew – Putin, z Dymitrem Miedwiediewem jako prezydentem kraju wydawało się, iż największe wpływy wśród elit władzy zdobyła sobie grupa zwolenników bardziej liberalnego kursu modernizacji kraju. W trakcie kampanii prezydenckiej w 2008 r. Dymitr Miedwiediew

⁹ W. Laqueur, op.cit., s. 157.

¹⁰ Д.В. Ефременко, op.cit., s. 28.

¹¹ О.Ю. Малинова, *Еще один «рынок»? Образы коллективного прошлого, настоящего и будущего в современных дискуссиях о модернизации*, „Политическая наука” 2012, vol. 2, s. 62.

sformułował koncepcję „czterech I”, tj. odnowienie instytucji i infrastruktury, rozwój innowacyjności i rozszerzenie inwestycji. Przedwyborcze wystąpienia Miedwiediewa odebrano jako zapowiedź nowego kursu i zmianę długoterminowej strategii społeczno-ekonomicznego rozwoju kraju zakładającej liberalizację stosunków wewnętrznych. Ten nowy kurs tandemu Miedwiediew – Putin miał stać się podstawą dla opracowania długoterminowej strategii rozwoju państwa. Pracę nad tą strategią zostały przerwane przez globalny kryzys finansowy, a także „pięćdniową” wojnę na Kaukazie. Wkrótce po objęciu urzędu prezydenckiego przez Dymitra Miedwiediewa władze rosyjskie skoncentrowały się na rozwiązywaniu bieżących problemów i na reagowaniu na bieżące wyzwania, a nie na wypracowaniu długofalowej koncepcji rozwoju. Dopiero w połowie 2009 r. pojawiła się możliwość powrotu do prób wypracowania koncepcji rozwoju kraju. We wrześniu 2009 r. opublikowany został artykuł Dymitra Miedwiediewa *Россия, вперед!*, który spowodował nie tylko przywrócenie pojęcia „modernizacja” do szerokiego dyskursu dotyczącego rozwoju kraju ale także utożsamienie modernizacji z osobą trzeciego Prezydenta Rosji. Słowo „modernizacja” stało się swoistym „brandem” nowego prezydenta¹². Wraz z programowym artykułem Miedwiediewa *Россия, вперед!* pojęcie „modernizacja” weszło do powszechnego dyskursu społecznego, a problem modernizacji kraju został wywindowany przez Dymitra Miedwiediewa do rangi głównego motywu politycznego kursu trzeciego Prezydenta Rosji.

Publiczne wystąpienia Dymitra Miedwiediewa, zarówno jako pełniącego funkcję premiera, jak i prezydenta, spowodowały, iż powszechnie postrzegano w nim symbol politycznego kursu ukierunkowanego na liberalizację i modernizację. Jego wyraźne ukierunkowanie na liberalizację kursu politycznego idzie w parze z krytyką postradzieckiej nostalgii, co widoczne było chociażby w jednoznacznym potępieniu stalinizmu. W wywiadzie dla dziennika „Известия” (7.05.2010) Miedwiediew określił stalinizm jako totalitaryzm, który spowodował, iż Rosja zatrzymała się w rozwoju społeczno-gospodarczym. Nie kryje on swojego jednoznacznie negatywnego stosunku do Józefa Stalina jako przywódcy prowadzącego wojnę z własnymi obywatelami. Jest to zatem próba kreowania rosyjskiego patriotyzmu, który nie byłby jednocześnie zakorzeniony w wartościach i tradycjach wywodzą-

---

¹² Д.В. Ефременко, op.cit., s. 11.

cych się epoki radzieckiej, gdyż z punktu widzenia Miedwiediewa, a także grup liberałów wśród rosyjskich elit rządzących odwoływanie się do radzieckiej przeszłości nie może stać się zasobem modernizacyjnym kraju; źródłem modernizacji nie może być ani wielki industrialny kompleks gazowo-naftowy, ani posiadanie broni nuklearnej. Wyzwania modernizacyjne w epoce kształtowania się globalnego społeczeństwa informacyjnego wymagają zupełnie nowym podstaw rozwoju i nowych postaw społecznych¹³. Jak zwracał uwagę Miedwiediew w swoim artykule *Россия, вперед!*, to nie nostalgia za czasami radzieckimi, tylko długoterminowa strategia modernizacyjna powinna stać się głównym wyznacznikiem polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa. Oznaczałoby to, że wśród liberalnej części elit politycznych istnieje przekonanie, iż modernizacja ekonomiczna i budowa społeczeństwa innowacyjnego nie jest możliwa bez modernizacji socjo-kulturowej, bez zmiany mentalności i dominujących wartości.

Chociaż termin „modernizacja” stał się swoistym „brandem” politycznym Dymirija Miedwiediewa, który wykorzystywany był do budowy wizerunku trzeciego prezydenta kraju jako polityka liberalnego, to oceniając rosyjski tandem władzy Miedwiediew – Putin nie należy przeprowadzać prostej dystynkcji Miedwiediew – liberalny modernizator, Putin – zachowawczy autokrata, gdyż nie byłoby to w pełni zgodne z bardziej złożoną rosyjską rzeczywistością. Wprawdzie hasło modernizacji zostało oficjalnie wprowadzone do dyskursu publicznego jako główny cel władz państwowych dopiero w 2009 r., podczas drugiego roku prezydentury Miedwiediewa, i zaprezentowane przez trzeciego Prezydenta Rosji w artykułach i wystąpieniach przed Zgromadzeniem Narodowym, to pamiętać należy, że temat modernizacji państwa podjął wcześniej Władimir Putin. Już swojej pierwszej kadencji Władimir Putin zatwierdził dokument „Podstawy polityki Federacji Rosyjskiej w sferze rozwoju nauki i technologii na okres do 2010 r. i na dalszą perspektywę”, w którym podniesiono konieczność stworzenia narodowego systemu innowacyjności i opracowania rządowej strategii innowacyjnego rozwoju. W 2008 r., pod koniec swojej drugiej kadencji prezydenckiej, Władimir Putin zaczął publicznie podnosić problem skrajnej nieefektywności rosyjskiej gospodarki i zapowiadał, że dla po-

---

¹³ Por. I. Kalinin, *Nostalgic modernization: the soviet past as „historical horizon”*, „Slavonica” 2011, vol. 17, nr 2, s. 160.

prawy sytuacji należy przygotować się do realizacji „innovacyjnego scenariusza”, który w perspektywie dekady miałby umożliwić Rosji szybszy wzrost gospodarczy. Kluczowym słowem w języku Putina stał się zwrot „innovacja”. Sformułowany został cel polityczny na najbliższe lata, którym miało być przejście na innowacyjną drogę rozwoju związaną z inwestycjami w gospodarkę i kapitał ludzki. Także słowo modernizacja pojawiło się wówczas w wystąpieniach Władimira Putina, który zaczął mówić o modernizacji przedsiębiorstw, modernizacji infrastruktury (dróg, dworców, portów, lotnisk, systemu komunikacji itp.), a także o modernizacji zarządzania państwowego. Dzięki realizacji tych długoterminowych celów Rosja miałaby wejść do grona światowych liderów. Tak więc w koncepcji Putina modernizacja miała oznaczać odnowę istniejących obiektów gospodarczych i struktur zarządzania, tak aby dostosować je do standardów krajów wysoko rozwiniętych, co powinno pozwolić zrealizować główny cel jakim dla prezydenta Putina było wejście na „innovacyjną ścieżkę rozwoju”. Koncepcję tą przejął Miedwiediew, który podczas swojej kampanii wyborczej aktywnie wykorzystywał ideę innowacji ale ostatecznie jego dewizą polityczną stał się nie polityczny kurs na innowację, a na modernizację¹⁴. Termin „modernizacja” stał się politycznym „brandem” Miedwiediewa pozwalającym na budowę wizerunku polityka posiadającego swoją własną, „autorską” koncepcję rozwoju kraju.

Tak więc w okresie pojawienia się „tandemu władzy” Miedwiediew – Putin, termin modernizacja został włączony przez obu liderów do swojego programu politycznego, jako jeden z kluczowych problemów społeczno-politycznych. Różnice w rozumieniu tego pojęcia, które można dostrzec analizując publiczne wystąpienia tych polityków ukazują różnice jakie występują wśród rosyjskich elit politycznych w stosunku do problematyki modernizacji kraju. Dla Dymitra Miedwiediewa termin modernizacja ma szerokie znaczenie. Pierwotnie głównym obiektem modernizacji miała być dla Miedwiediewa sfera gospodarki. Przejmując urząd prezydencki zwracał on uwagę, iż głównym zadaniem władz państwowych jest rozpoczęcie procesów modernizacji i technologicznego unowocześnienia przemysłu. Zwrot gospodarki w kierunku modernizacji oznaczać miał, po pierwsze, zmniejszenie zależności Rosji od eksportu surowców; pod drugie, zmniejszenie

---

¹⁴ О.Ю, Малинова, *op.cit.*, s. 51–52.

poziomu wykorzystywania infrastruktury i potencjału naukowo-przemysłowego stworzonego jeszcze w epoce radzieckiej; po trzecie, przejście do efektywnej gospodarki opartej na wiedzy, nowych energetycznych i informacyjnych technologiach, rozwoju kosmicznych i telekomunikacyjnych systemów, radykalnym zwiększeniu efektywności wykorzystania energii¹⁵. Szybko jednak trzeci Prezydent Rosji zaczął używać pojęcia modernizacja w szerszym znaczeniu wskazując, iż państwu potrzebna jest modernizacja w szerokim tego słowa znaczeniu, tzn. modernizacji ma ulec nie tylko sfera wytwórczości i technologii, ale i społeczeństwo jako całość. Takie podejście do problemu modernizacji związane było z przekonaniem, iż modernizacja gospodarcza możliwa jest nie tylko poprzez wprowadzenie nowych technologii ale przede wszystkim dzięki rozwojowi społecznemu – „innovacyjna gospodarka może zostać stworzona tylko przez innowacyjnych ludzi”. Stąd też szerokie podejście do problematyki modernizacji oznacza, iż modernizacja powinna mieć miejsce nie tylko w sferze ekonomii ale modernizować trzeba sferę polityczną, socjalną i kulturową¹⁶.

W przypadku Władimira Putina pojęcie modernizacji jest pojmowane w bardziej wąskim, czy też inaczej mówiąc, bardziej tradycyjnym jego pojmowaniu, jako modernizacji ekonomiki rosyjskiej. Szczegółne zaś znaczenie Władimir Putin widział w modernizacji kompleksu obronno-przemysłowego, który miałby stać się „motorem” ciągnącym za sobą całą rosyjską gospodarkę. W tym ujęciu pojęcie modernizacji związane jest zatem z technicznym i technologicznym unowocześnieniem gospodarki i sfery zarządzania. Co prawda w wypowiedziach Władimira Putina istnieje także odwołanie do modernizacji sfery społecznej i konieczności rozwoju kapitału społecznego jednakże Władimir Putin pozostaje raczej wierny koncepcji modernizacji rozumianej jako proces unowocześnienia struktur gospodarczych i administracyjnych w celu dostosowania ich do współczesnych standardów i zwiększenia konkurencyjności państwa rosyjskiego¹⁷. Mimo krytyki z jaką spotyka się Władimir Putin ze strony opozycji poli-

---

¹⁵ Por. Д. Медведев, *Послание Федеральному Собранию Российской Федерации 12 ноября 2009 года*, www.kremlin.ru

¹⁶ О.Ю. Малинова, *op.cit.*, s. 54–55.

¹⁷ *Ibidem*, s. 57.

tycznej to jego wizja „konserwatywnej modernizacji” jest podzielana nawet przez jego przeciwników politycznych.

Analiza aktywności Władimira Putina jako Prezydenta Rosji pozwala na wyodrębnienie sposobu postrzegania przez niego podstawowych problemów państwa rosyjskiego i sposobów ich rozwiązywania. Władimir Putin podczas swoich dwóch kadencji prezydenckich postawił przede wszystkim na stabilizację sytuacji wewnętrznej poprzez wzmocnienie struktur władzy i przywrócenie im dominującej roli w życiu społeczno-politycznym. Reformy polityczne Władimira Putina doprowadziły do przejęcia przez władze państwowe kontroli nad procesami politycznymi (suwerenna demokracja) oraz nad procesami gospodarczymi poprzez zwiększenie wpływów państwa w sferze gospodarczej (kapitalizm państwowy) a ograniczenie wpływów wielkiego biznesu (oligarchów) w państwie¹⁸. Model putinowski oznaczałby zatem ograniczoną modernizację wprowadzaną przez zachowawcze elity państwowe przy zachowaniu istniejących struktur władzy i dominującej roli państwa w gospodarce. Taki wariant modernizacji wydaje się być najpopularniejszy wśród rosyjskich elit politycznych. Dzieje się tak dlatego, iż ma swoje silne uzasadnienie, które wynika z tradycji historycznych, gdzie państwo było zawsze źródłem reform i innowacji oraz dominującym podmiotem politycznym; z negatywnych doświadczeń okresu pieriestrojki i rządów Borysa Jelcyna, kiedy to zmiana polityczna i gospodarcza dokonywane pod hasłem liberalizacji i prywatyzacji przyniosły głęboki kryzys we wszystkich sferach życia społecznego, a w tym w sferze polityki i gospodarki oraz dlatego, iż wzorce zewnętrzne ukazują fakt, że modernizacja na wzór zachodnioeuropejski (liberalizacja) wcale nie musi być jedyną skuteczną drogą dla zapewnienia konkurencyjności państwa na arenie międzynarodowej. Tak więc Władimir Putin posiada wsparcie biurokracji i zachowawczych elit społeczno-politycznych.

Modernizacja bardziej „otwarta”, preferowana przez Dymitra Miedwiediewa i jego otoczenie, nie ma aż tak wielkiego wsparcia i legitymizacji społecznej. Mimo iż publiczne wypowiedzi trzeciego Prezydenta Rosji wzbudziły nadzieję na zmianę kursu politycznego, to trzeba jednak pamiętać o ograniczonych, w warunkach rosyjskich, możliwościach realizacji takie-

---

¹⁸ Por. J. Potulski, *Rosja Putina – polityczny projekt odbudowy rosyjskiej państwowości*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2011, nr 1, s. 107–125.

go kursu. Charakterystyczne są tu badania, które prowadzono w Rosji szukając odpowiedzi na pytanie czy istnieją silne grupy społeczne, na które mógłby liczyć Dymitr Miedwiediew i zwolennicy głębokiej modernizacji ekonomicznej, politycznej i społecznej. Między innymi rosyjska socjolożka Tatiana Zasławska podjęła się badań nad perspektywami modernizacji ekonomicznej i rolą jaką mogą w niej odgrywać niezależni aktorzy społeczni, tacy jak np. przedstawiciele rosyjskiego biznesu (przedsiębiorcy, wyższa klasa średnia). Tatiana Zasławska uważa, iż prowadzona przez Władimira Putnia polityka „wertikalizacji” władzy doprowadziła do redystrybucji kluczowych zasobów; odebranie ich grupom społecznym ukierunkowanym na modernizację i skierowanie do grup konserwatywnych i bardziej zachowawczych (oligarchia, biurokracja). Modernizacja kraju, według Zasławskiej, wymaga nie tylko nowych technologii ale przede wszystkim silnego, kompetentnego, legitymizowanego państwa-prawa, które będzie w stanie zaimplementować w społeczeństwie rosyjskim reguły demokracji i wzmocnić kluczowe instytucje społeczne¹⁹. Podejmowane przez prezydenta Miedwiediewa próby demokratyzacji kraju spotkały się z oporem biurokratycznych elit państwa koncentrujących w swym ręku kontrolę nad większością rosyjskich zasobów. W tym wypadku sama polityczna wola modernizacji ze strony najwyższych władz nie jest wystarczająca i wymaga istnienia wsparcie ze strony silnych i kompetentnych grup społecznych, które mogłyby wziąć na swoje barki wysiłek odrodzenia kraju i wprowadzić go na ścieżkę szybkiego wzrostu przeciwstawiając się rządzącej oligarchii i biurokracji. Według Zasławskiej, takie grupy społeczne w Rosji istnieją ale są zbyt rozproszone aby stać się sojusznikiem prezydenta w procesie wypracowania formuły i kierunków rosyjskiej modernizacji (politycznej, społecznej, ekonomicznej, i technologicznej)²⁰. W swoich badaniach Tatiana Zasławska skoncentrowała się na próbach określenia modernizacyjnego potencjału rosyjskiej nowej wyższej klasy średniej (business community) starając się odpowiedzieć na pytanie czy kapitał społeczny będący w rękach tej grupy jest w stanie uczynić jednym z aktorów społecznych, który będzie w stanie efektywnie wspierać projekty modernizacji kraju. W warunkach

---

¹⁹ T. Zaslavskaja, *On the social actors in the modernization of Russia*, „Russian Social Science Review” 2012, vol. 53, nr 5, s. 56.

²⁰ Ibidem, s. 57.

rosyjskich pytanie postawione przez Zaslawską jest o tyle istotne, iż w tradycji rosyjskiego systemu społeczno-politycznego głównym aktorem odpowiedzialnym za przeprowadzenie zmian społecznych była władza państwowa. Jeżeli w Rosji współczesnej nie ma grup społecznych, które byłyby na tyle silne aby wziąć na siebie odpowiedzialność za modernizację kraju, to pozostaje tylko „modernizacja” odgórna kierowana i zgodna z intencjami rządzącej grupy oligarchiczno-biurokratycznej. Wnioski wysunięte przez Zaslawską są dość jednoznaczne; obecnie rosyjski biznes jest daleki od tego by odgrywać rolę równorzędnego partnera dla rządzącej władzy w procesie modernizacji rosyjskiej gospodarki, a sama władza nie jest przygotowana do tego aby udzielić bezstronnej pomocy grupom biznesu w pracy na rzecz modernizacji gospodarki kraju. Władze państwowe zapewniają realną pomoc tylko wybranym firmom, a zasady takiej pomocy nie są transparentne. Niezależnie od faktu, iż rosyjski biznes odgrywa ważną rolę w procesie modernizacji ekonomicznej, adaptacji nowoczesnych technologii oraz wprowadzania nowych form organizacji produkcji, to nie jest on samodzielnym aktorem. Takim mógłby się stać tylko w wyniku modernizacji politycznej i społecznej²¹.

Ponadto w sferze wartości wciąż dominuje model paternalistycznych relacji władzy i postrzeganie państwa jako głównego elementu systemu polityczno-gospodarczego. Dla większości Rosjan strategiczne sektory sfery społecznej, jak np. zdrowie, zabezpieczenia społeczne, powinny bezwzględnie pozostawać kontrolą państwa. Uważa się, iż także w takich obszarach, jak wydobywanie surowców, sektor energetyczny, wyższa edukacja, transport, system emerytalny powinna dominować własność państwowa. Nawet wśród ludzi młodych i dobrze wykształconych, mieszkających w dużych miastach istnieje silne przekonanie o konieczności utrzymania obecności państwa w sferze gospodarczej²². Tak więc nie ma silnych grup społecznych kierujących się nowoczesnymi wartościami, które mogłyby wziąć na siebie ciężar modernizacji społecznej i wesprzeć grupę polityków-reformatorów skupionych wokół Dymitra Miedwiediewa.

---

²¹ Ibidem, s. 70.

²² Por. N.E. Tikhonova, *Russians at the present stage of sociocultural modernization*, „Russian Social Science Review” 2007, vol. 48, nr 4, s. 2–29.

Elity polityczne Rosji, uosabiane przez tandem Putin – Miedwiediew, które doszły w Rosji do władzy po okresie prezydentury Jelcyna, zdawały sobie sprawę z wagi modernizacji Rosji. Pierwsze dwie kadencje prezydenckie Władimira Putina poświęcone zostały głównie stabilizacji sytuacji wewnętrznej kraju i wprowadzeniu niezbędnych reform polityczno-społecznych, które zapewniłyby podstawę rozwoju. Prezydentura Miedwiediewa stanowiła próbę pójścia o krok dalej. Miedwiediew, ale także Władimir Putin, uważali stabilizację polityczną za pierwszy i konieczny element procesu modernizacji społeczeństwa rosyjskiego. Taką stabilizację udało się osiągnąć Władimirowi Putinowi podczas swoich dwóch pierwszych kadencji prezydenckich. Ponadto udało mu przeprowadzić wiele reform społeczno-gospodarczych, które uporządkowały wewnętrzną sytuację w kraju, tworząc podstawy dla dalszego rozwoju. Początek kadencji trzeciego Prezydenta Rosji to próba podjęta przez elity władzy wypracowania nowej długoterminowej polityki i zadań stojących przed premierem i Prezydentem Rosji. 17 listopada 2008 r. rząd Rosji przyjął dokument zatytułowany „Długookresowa koncepcja rozwoju Federacji Rosyjskiej na okres do 2020 r.”, w którym wskazano, iż podstawowym zadaniem władz państwa jest przejście do innowacyjnej społecznej gospodarki rynkowej. Zwrócono także uwagę na konieczność modernizacji kraju, która pozwoliłaby odpowiedzieć na długookresowe wyzwania związane z tendencjami rozwoju środowiska międzynarodowego i wewnętrznymi barierami rozwoju. Do najważniejszych wyzwań stojących przed Rosją zaliczono: 1) nasilenie się globalnej konkurencji dotyczącej nie tylko takich tradycyjnych elementów, jak rynek towarów, kapitałów, technologii i siły roboczej ale także systemu zarządzania państwem, innowacyjności i rozwoju kapitału społecznego; 2) pojawienie się fali innowacji i nowych technologii, które powodują, że zmniejsza się rola tradycyjnych czynników wzrostu; 3) zwiększenie roli kapitału społecznego jako podstawowego źródła rozwoju ekonomicznego; 4) wyczerpywanie się potencjału modelu gospodarczego opartego na eksporcie surowców. Zgodnie z tym przyjęto, iż szybka modernizacja kraju może pozwolić na osiągnięcie takiego poziomu rozwoju gospodarczego i społecznego, który będzie odpowiadał statusowi Rosji jako światowego mocarstwa w XXI w.²³

---

²³ М.Г. Миронюк, *Очередной вызов модернизации России и ложность дилеммы «экономика или политика»*, [w:] *Модернизация и политика: традиции и перспек-*

Stawiając sobie takie cele prezydent Dymitr Miedwiediew zaczął publicznie podnosić problematykę wielostronnej modernizacji kraju. Aktywność prezydenta Miedwiediewa przypadła jednak na niekorzystny okres. Globalny kryzys finansowy oraz konflikt zbrojny z Gruzją spowodował weryfikację kursu politycznego w Rosji. Wydaje się, iż to właśnie kryzys finansowy oraz konflikt wokół Kaukazu spowodowały powrót do bardziej zachowawczych strategii władz rosyjskich zorientowanych na: odbudowę swojej pozycji międzynarodowej poprzez ekonomiczno-polityczną reintegrację części obszaru byłego ZSRR, wykorzystywania surowców naturalnych jako strategicznego czynnika zapewniającego Rosji dochody i możliwość oddziaływania na inne podmioty międzynarodowe (utrzymanie państwowej kontroli nad tym sektorem przemysłu) oraz stabilizację wewnętrzną za pomocą koncepcji suwerennej demokracji i państwowy kapitalizm. W sytuacji międzynarodowego kryzysu finansowego okazało się, iż posiadane zasoby surowcowe czynią ten kraj bardziej odpornym na jego skutki. Rosja posiadająca zabezpieczenie w postaci surowców jawiła się jako kraj stabilny stąd m.in. proporcjonalnie niższa ucieczka kapitału zagranicznego z Rosji niż z innych rynków rozwijających się. Dlatego też utrzymanie państwowej kontroli nad tym sektorem, i generalnie rzecz biorąc nad gospodarką, uznano za konieczny element pozwalający na zarządzanie kryzysem i łagodzenie jego społecznych skutków. W sytuacji konfliktu z Gruzją Rosja znalazła się pod silną presją ze strony europejskich rządów wspierających proeuropejską politykę Gruzji. Wzmocniło to, stale obecne w rosyjskiej świadomości, przekonanie o tym, iż Europa i USA pragną nie tyle współpracy ile osłabienia Rosji, a obroną przed tym jest bardziej autarkiczny rozwój i zwrócenie się nie ku Europie, ale ku częściowej reintegracji obszaru WNP. Nasilenie się napięć na linii Rosja – USA, Rosja – UE w wyniku konfliktu kaukaskiego spowodowało wzrastającą rezerwę co do wartości europejskich i liberlano-demokratycznego modelu rozwoju.

Symbolem odejścia od dotychczasowego kursu politycznego stał się powrót Władimira Putina na urząd prezydenta kraju. Aby podjąć próbę zrozumienia, w jakim kierunku może rozwijać się Rosja można przyrzeć się działaniom prezydenta Władimira Putina i jego koncepcji modernizacji

politycznej i gospodarczej, którą kierował się podczas swoich dwóch pierwszych kadencji rządów. Wydaje się, iż pozostaje oczekiwać zachowawczej, „państwowej” modernizacji prowadzonej przez rządzące elity. Zachowawcza polityka ma swoje uzasadnienie w obawach przed możliwymi konsekwencjami niekontrolowanej przez elity władzy modernizacji oraz wypuszczenie ze swoich rąk instrumentów pozwalających sterować polityką państwa i sferą gospodarczą w dobie światowego kryzysu. Konsekwencjami tymi mogłyby być wewnętrzny chaos, a także utrata kontroli nad sferą polityki i gospodarki przez oligarchiczno-biurokratyczne elity rządzące krajem. Wybór polityki wewnętrznej prezydenta Władimira Putina będzie zatem najprawdopodobniej podobny do jego dwóch pierwszych kadencji prezydenckich, co oznacza ukierunkowanie polityki na utrzymanie „suwerennej demokracji” jako sposobu organizacji życia politycznego kraju oraz „kapitalizmu państwowego” jako sposobu organizacji życia gospodarczego kraju. Kurs taki umożliwi rosyjskim elitom rządzącym utrzymanie swojej kontroli nad kluczowymi obszarami życia społecznego, utrzymaniem wewnętrznej stabilności i względnego spokoju społecznego. Jednocześnie jednak pojawiają się wątpliwości, czy takie utrzymanie takiej polityki wewnętrznej spowoduje rzeczywistą modernizację Rosji i przekształcenie jej w kraj będący ważnym elementem światowego (globalnego) systemu polityczno-gospodarczego. Od tych wątpliwości nie są wolne same rosyjskie elity władzy, o czym świadczy chociażby wysoka pozycja w hierarchii władzy Dymitra Miedwiediewa uważanego za zwolennika bardziej liberalnego kursu wewnętrznego. Jednakże w tandemie Putin – Miedwiediew to ten pierwszy odgrywa kluczową rolę, a wydaje się, iż na obecną chwilę jest on wyrazicielem bardziej konserwatywnego i zachowawczego skrzydła rosyjskich elit politycznych.

Wybór kierunku zorientowanego na utrzymanie zasad „suwerennej demokracji” oraz „kapitalizmu państwowego” jest skutecznie legitymizowany przez władze rosyjskie i jego wybór, przy wszystkich niedogodnościach, może otrzymać masowe wsparcie przejawiające się chociażby w politycznym poparciu w wyborach kandydatów rządzącej partii. Jest on określany jako wybór „własnej drogi rozwoju” przystosowanej do rosyjskiej unikalnej specyfiki. Jest o tyle skuteczny i racjonalny sposób legitymizowania obranego kursu politycznego, gdyż Rosjanie są wciąż silnie przywiązani do

pojęcia „unikalnej rosyjskiej drogi” jako ważnego elementu narodowej samoidentyfikacji. Co prawda to poczucie „unikalności” bazuje raczej na jej negatywnym niż pozytywnym postrzeganiu ale pozwala elitom politycznym na skuteczne udowadnianie, iż rosyjska modernizacja nie powinna polegać na kopiowaniu obcych, czyli zachodnioeuropejskich wzorców, ale musi być dokonana w zgodzie ze specyfiką kraju. Koresponduje to z przekonaniem większości obywateli, iż Rosja rozwija się na swój własny sposób i nie należy jej porównywać z żadnym innym krajem²⁴. Ten mit „specjalnej drogi” rozwoju nasilił się w Rosji w połowie lat dziewięćdziesiątych, w sytuacji, w której widoczne stało się, iż próba przeprowadzenia reform na wzór zachodnioeuropejski zakończyła się fiaskiem. Jego dominację w powszechnej świadomości tłumaczy się jako kompensację problemów związanych z nieudanymi reformami gospodarczymi, rosnącą izolacją Rosji na scenie międzynarodowej w związku z wojną w Czeczenii²⁵. Metafora, czy też mit „własnej drogi rozwoju” odgrywa istotną rolę w dyskusjach wokół przyszłości Rosji i jej modernizacji, traktowana jest ona jako ważna wskazówka co do rodzaju trajektorii rozwoju Rosji.

Wydaje się, iż na dzień dzisiejszy rosyjska modernizacja to państwo-wy kapitalizm oraz suwerenna demokracja. Nie jest wariantem modernizacji „ockydenatlistycznej”, czyli adaptacji się do wartości i zasad demokracji liberalnej oraz gospodarki rynkowej ale raczej poszukiwanie własnej drogi rozwoju zapewniającej stabilność, ład wewnętrzny i utrzymanie istniejących struktur władzy. Można odnieść wrażenie, iż ideałem dla rosyjskich władz byłby wariant „chiński”, czyli modernizacja i rozwój gospodarczo-społeczny bez demokratyzacji życia publicznego. Chińska transformacja i szybki rozwój gospodarczy budzą zazdrość wśród wielu współczesnych liderów politycznych. W przypadku Rosji to odniesienie do Chin ma specyficzną wymowę. Reformy przeprowadzone w latach osiemdziesiątych przez sekretarza Komunistycznej Partii Chin Dęgn Xiaopinga przyniosły Chinom „miękkie” przejście do gospodarki wolnorynkowej i modelu kapitalizmu państwowego przy jednoczesnym utrzymaniu władzy przez dotychczasowe elity. Chińskie reformy doprowadziły do gwałtownego roz-

---

²⁴ Por. B. Dubin, *The „Special Path” and the social order in today’s Russia*, „Russian Social Science Review” 2011, vol. 52, nr 6, s. 71.

²⁵ Ibidem, s. 72.

woju kraju i przekształcenia go w światowe supermocarstwo. Tymczasem w przypadku Rosji reformy przeprowadzone przez sekretarza Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Michaiła Gorbaczowa doprowadziły do głębokiego kryzysu cywilizacyjnego, zapaści gospodarczej, rozpadu ZSRR i utraty przez Rosję większości jej, wypracowywanych przez lata, pozycji międzynarodowych. Dlatego też „wariant chiński” jest dla rosyjskich elit politycznych, tak atrakcyjny, gdyż oznaczałby rozwój gospodarczy, przywrócenie statusu wielkiego mocarstwa bez naruszania przywilejów biurokratyczno-oligarchicznej korporacji zarządzającej państwem. Swoiście rosyjska wersja chińskiego modelu to tzw. suwerenna demokracja oznaczająca rozciągnięcie pełnej kontroli nad sferą polityki plus państwowy kapitalizm oznaczający, iż główną rolę w rosyjskiej gospodarce będzie ogrywało państwo narzucając kierunki rozwoju ekonomicznego i podejmując decyzje gospodarcze kierując się nie tyle względami rynkowymi ile raczej celami politycznymi. Model ten oznacza oddanie kierowania krajem w ręce biurokratyczno-oligarchicznej korporacji skupionej wokół partii władzy – Jedna Rosja.

Należy jednak pamiętać o istotnych ograniczeniach związanych z realizacją takiego modelu. Chiny to nie Rosja, duże różnice kulturowe i inne tradycje historyczne, inny sposób postrzegania władzy, inne wartości dominujące w życiu społecznym, zdecydowanie większe w Rosji związki z kulturą europejską i wartościami demokratyczno-liberalnymi powodują, iż wariant „chiński” jest w warunkach rosyjskich trudny do realizacji. Wbrew częstym deklaracjom władz rosyjskich głoszących konieczność zbliżenia z „Azją”, ze „Wschodem”, obywatele rosyjscy, a także przedstawiciele elit gospodarczych są raczej w swoich postawach i zachowaniach prozachodnich. Pieniądże trzymają w bankach europejskich, inwestują w nieruchomości w Europie, w europejskie kluby piłkarskie, a na wypoczynek też wybierają Europę, a nie Chiny, gdyż jest to obszar zdecydowanie bliższy im kulturowo, z którym łączą Rosję wielowiekowe związki historyczno-kulturowe, jakich Rosja nie ma z Chinami. Mimo istnienia wspólnych, paternalistyczno-autorytarnych wzorców sprawowania władzy społeczeństwo rosyjskie jest zdecydowanie bardziej „otwarte” i bliższe wartościom kulturowym i politycznym wywodzącym się zachodnioeuropejskiej cywilizacji. Ponadto chiński wariant rozwoju gospodarczego jest specyficzny

i nie do powtórzenia w warunkach rosyjskich, tak więc Rosja musi szukać innych dróg rozwoju kraju i innego sposobu modernizacji swojej gospodarki.

Kolejnym problemem, przed którym stoją zwolennicy „odgórnej” państwowej modernizacji to efektywność struktur państwa, a także problem zaufania obywateli wobec władz. Wątpliwości budzi czy skorumpowany aparat biurokratyczny państwa jest w stanie działać na rzecz zwiększenia innowacyjności i modernizacji kraju. Pojawia się także pytanie czy w ogóle możliwa jest modernizacja „z góry”, bez wsparcia ze strony społeczeństwa. Wskazuje się tutaj, iż większość obywateli Rosji nie ufa władzom państwowym i nie uważa aby państwo działało w interesie obywateli. Modernizacja kraju nie jest możliwa bez wsparcia ze strony obywateli. Tylko masowe poparcie może uczynić modernizację efektywną. Wydaje się, iż takim masowym poparciem rosyjskie władze się nie cieszą²⁶.

Ważne jest także, jak zewnętrzne uwarunkowania wpłyną na podejmowane przez władze decyzje. Rosyjskie władze znajdują się w o tyle komfortowej sytuacji, iż mają w swych rękach istotne źródło wysokich dochodów pochodzące ze sprzedaży surowców naturalnych. To zabezpieczenie daje możliwość odkładania modernizacji kraju na przyszłość. Póki utrzymują się wysokie ceny na surowce nie ma pilnej potrzeby przeprowadzenia głębokiej modernizacji, a zmiany można wprowadzać stopniowo. Nie jest jednak pewnikiem, iż to „koło ratunkowe” rosyjskiego państwa jakim są olbrzymie zasoby surowcowe będzie w dalszym ciągu wystarczającym zabezpieczeniem pozwalającym na ostrożne wprowadzenie reform. Plany Władimira Putina aby sfinansować modernizację ekonomiczną kraju z pieniędzy pochodzących ze sprzedaży ropy i gazu ziemnego musiały ulec weryfikacji. Okazało się, że pod wpływem oddziaływań zewnętrznych fiaskiem zakończyły się próby stworzenia silnego kartelu gazowego. Plany Moskwy aby stworzyć silną grupę państw – eksporterów gazu, która mogłaby dyktować jego cenę na światowych rynkach, musiały ulec zmianie pod wpływem „rewolucji łupkowej” i związanym z nią spadkiem zapo-

---

²⁶ Por. E.H. Мошечков, *Политическая модернизация в России: современные дискуссии и национальный политический опыт*, [w:] *Модернизация и политика: традиции и перспективы России. Политическая наука Ежегодник. 2011*, ред. А.И. Соловьев, Москва 2011, s. 148–149.

trzebowania na gaz w USA, a tym samym zwiększeniem się konkurencji państw wydobywających gaz naturalny na rynkach europejskich. Państwowy gigant jakim jest Gazprom stanął na rynku europejskim wobec silnej konkurencji chociażby ze strony Kataru. W tej sytuacji ratunkiem dla Rosji byłaby dywersyfikacja odbiorców surowców naturalnych, czyli skierowanie eksportu surowców na wschód do Japonii i Chin. Plany te rozbijają się jednak o brak infrastruktury niezbędnej dla takiej działalności. Tak więc władze na Kremlu będą musiały zadać sobie pytanie, czy odkładanie modernizacji na później nie zagrozi międzynarodowej pozycji kraju. Tym samym do głosu mogą ponownie dojść grupy bardziej liberalne, których rzecznikiem w najwyższych kręgach rosyjskich władz wydaje się być Dymitr Miedwiediew.

Generalnie wśród rosyjskich elit nie ma jednolitego i powszechnie przyjętego stanowiska co powinno lub co musi podlegać modernizacji w pierwszym rządzie, kto powinien być odpowiedzialny za proces modernizacji, jak i jakimi środkami powinna ona zostać dokonana, a także jakie mają być jej rezultaty. Pytania dotyczące modernizacji kraju są o tyle istotne, iż w rzeczywistości dotyczą one odpowiedzi na pytanie, czy Rosja zostanie nowoczesnym, silnym państwem i ważnym graczem na arenie międzynarodowej, czy też zostanie zepchnięta do roli drugoplanowej. Oba scenariusze są prawdopodobne, dlatego też przyjęte dziś rozwiązania modernizacyjne wpłyną na przyszłość kraju. Konserwatywna część elit politycznych opowiada się za modernizowaniem gospodarki w kierunku zwiększenia jej innowacyjności i konkurencyjności ale bez naruszania istniejących struktur władzy. Natomiast bardziej liberalna część elit politycznych uważa, że nie może być mowy o innowacyjności gospodarki i o „kapitale ludzkim” bez rzeczywistej modernizacji społecznej, a w tym także bez liberalizacji systemu politycznego państwa. Obecnie przewagę zdobyli zwolennicy ograniczonych reform społeczno-politycznych, którzy uważają, iż najważniejsze znaczenie dla kraju ma zwiększenie innowacyjności i konkurencyjności rosyjskiej gospodarki, co może stać się jedynie dzięki zaangażowaniu się państwa i utrzymaniu jego kontroli nad sferą gospodarki i polityki.